

Бабанін С. В.,*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню питань впровадження інституту медіації у законодавство України. Розглянуті основні положення внесених до Верховної Ради України проектів Закону «Про медіацію» № 2480-1 від 09 квітня 2015 р. та № 3665 від 17 грудня 2015 р. Запропоновані визначення медіації, медіатора, сфери застосування медіації, видів спорів, за якими проведення медіації доцільно встановити обов'язковим, угоди за результатами медіації. Так, під медіацією слід розуміти позасудове врегулювання спору за участю нейтральної сторони – медіатора, який шляхом ведення перемовин зі сторонами спору досягає прийняття цими сторонами взаємовигідного для них рішення. Медіатором є фізична особа, яка внесена до Єдиного реєстру медіаторів України, тримачем якого є Міністерство юстиції України, або до реєстру медіаторів країни – члена Європейського Союзу. Мінімальний вік медіатора в Україні, який може проводити медіацію за спорами, які пов'язані з порушенням тих чи інших нормативно закріплених прав, доцільно встановити у двадцять п'ять років, а також передбачити обов'язковість наявності у нього вищої юридичної освіти та стажу професійної діяльності у сфері права щонайменше три роки. У Законі України «Про медіацію» доцільно передбачити перелік спорів, за якими проведення медіації встановити обов'язковим. Крім того доцільно визнати угоду за результатами медіації обов'язковою для виконання сторонами у визначені ним строки. У разі ж невиконання стороною взятих на себе зобов'язань передбачити їх виконання у порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Ключові слова: медіація, медіатор, сфери застосування медіації, угода за результатами медіації, позасудове вирішення спорів.

Постановка проблеми. Впровадження інституту медіації в Україні змістовно пов'язує сучасний розвиток правової системи України з європейськими правовими системами, цінностями та пріоритетами розвитку сучасного цивілізованого світу [1, с. 1]. Потреба впровадження цього інституту у цивільних та кримінальних справах викликана, зокрема, необхідністю розвантаження судової системи України, оскільки завищена кількість справ, які знаходяться в провадженні суддів, не дає можливості здійснювати належну підготовку та розгляд таких справ. Так, навантаження на одного суддю становить приблизно 70 справ на рік (а, наприклад, у 2011 р. цей показник становив 140 справ). Для прикладу, у Німеччині навантаження на суддю становить 55 справ і матеріалів на рік, що вважається надмірним перевантаженням судової системи. Рекомендації європейських інституцій одногосно закликають держави, які є членами Ради Європи, не збільшувати, а зменшувати суддів-

ське навантаження. Такі положення містяться, зокрема, у рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи: № R (81) 7 щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя; № R (99) 19 щодо медіації в кримінальних справах; № Rec (2001) 9 щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами; № Rec (2002) 10 щодо медіації в цивільних справах [2].

Питання впровадження інституту медіації у законодавство України є порівняно новим, проте основи його дослідження започатковані у працях Р.Ф. Аракелян, Г.П. Власової, І.А. Войтока, І.В. Грицока, Л.В. Головка, Е.В. Георгієвського, Т.А. Денисової, І.І. Ємельянова, В.В. Землянської, О.А. Калганової, Д.В. Ковриженка, О.М. Коваленка, Н.А. Мазаракі, В.Т. Маляренка, С. І. Олійника, Сервецького, О.В. Таран, В.М. Трубнікова, В.В. Топчія та інших вчених.

Мета статті полягає у розробці пропозицій щодо законодавчого врегулювання процесу медіації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою розвантаження судів України від незначних цивільних та кримінальних справ нагальною потребою є прийняття Закону України «Про медіацію» та внесення відповідних змін та доповнень до інших нормативно-правових актів.

Сьогодні нормативно визначеного поняття медіації в Україні немає. На наш погляд, під медіацією слід розуміти позасудове врегулювання спору за участю нейтральної сторони – медіатора, який шляхом ведення перемовин зі сторонами спору досягає прийняття цими сторонами взаємовигідного для них рішення. Наведене визначення доцільно закріпити у Законі України «Про медіацію».

Медіація являє собою альтернативний метод вирішення спорів, що, з одного боку, відбиває високий рівень розвитку правової культури суспільства, а з іншого – дає змогу сторонам обирати найефективніший і прийнятний для них варіант вирішення спору на основі фундаментальних принципів права, які відбивають визначні цінності суспільного розвитку, такі як добросовісність, розумність, справедливість, що є водночас і основою для реалізації принципу верховенства права в Україні [1, с. 30–31].

Одним з ключових питань майбутнього Закону України «Про медіацію», на наш погляд, є визначення вимог до набуття статусу медіатора.

Зареєстровані у Верховній Раді України проекти Законів «Про медіацію» містять різні підходи до цього питання.

Так, проект Закону «Про медіацію» № 2480-1 від 09 квітня 2015 р. визначає у ст. 5 «Умови набуття статусу медіатора», що медіатором може бути фізична особа, яка досягла двадцяти одного року та пройшла професійну підготовку за напрямом

«медіація» в навчальному закладі або організації в Україні або за її межами. Медіатором не може бути особа, яка визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною. Професійна підготовка медіаторів має включати не менш як сто двадцять академічних годин теоретичного та практичного навчання, останнє з яких повинно складати не менш як шістьдесят академічних годин. Наявність професійної підготовки медіатора засвідчується дипломом, сертифікатом, свідоцтвом або іншим документом, виданим на ім'я медіатора, який має містити інформацію про обсяг (кількість годин) теоретичного та практичного навчання, період навчання, назва навчального закладу чи організації, що здійснила підготовку [3].

Проект Закону «Про медіацію» № 3665 від 17 грудня 2015 р. у редакції від 26 лютого 2019 р. визначає у ст. 10 «Вимоги до медіатора та його спеціальна підготовка», що медіатором може бути фізична особа, яка досягла тридцяти років, має вищу освіту та пройшла спеціальну підготовку у сфері медіації в Україні або за її межами. Спеціальна підготовка у сфері медіації має становити не менш як 90 академічних годин початкового навчання, у тому числі не менше 45 академічних годин навчання практичним навичкам. Спеціальну підготовку у сфері медіації здійснюють юридичні особи будь-якої форми власності та організаційно-правової форми, у тому числі навчальні заклади, одним із видів діяльності яких є діяльність з професійного спеціального навчання медіаторів. Наявність спеціальної підготовки медіатора засвідчується дипломом, сертифікатом, свідоцтвом або іншим документом, виданим на ім'я медіатора, що має містити інформацію про обсяг (кількість годин) навчання у сфері медіації, період навчання, найменування юридичної особи, передбаченої абзацом другим цієї частини. Медіатором не може бути особа: 1) визнана судом недієздатною або обмежено дієздатною; 2) яка має судимість не погашену або не зняту у встановленому законом порядку; 3) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, з державної служби або зі служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення; 4) уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 5) яка є державним або приватним виконавцем [4].

Вказані законопроекти містять суттєві розбіжності у визначенні мінімального віку медіатора, а також освіти кандидата у медіатори.

На наш погляд, під час визначення мінімального віку та освіти медіатора слід враховувати вид спорів, які він може розглядати. Якщо це спори, пов'язані з порушенням тих чи інших нормативно закріплених прав, які сьогодні мають право розглядати лише суди, то доцільно орієнтуватися на вимоги до кандидатів на посаду судді. Згідно зі ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістьдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою [5].

Отже, мінімальний вік судді становить тридцять років, а стаж діяльності у сфері права – мінімум п'ять років. Проте судді мають право розглядати справи різної складності. Оскільки медіація призначена для розгляду незначних цивільних та кримінальних справ, то і вимоги до кандидата у медіатори повинні бути, на наш погляд, дещо меншими ніж до судді.

Пропонуємо встановити мінімальний вік медіатора в Україні, який може проводити медіацію за спорами, які пов'язані з порушенням тих чи інших нормативно закріплених прав, у двадцять п'ять років, а також обов'язковість наявності у нього вищої юридичної освіти та стажу професійної діяльності у сфері права щонайменше три роки.

У Законі України «Про медіацію» пропонуємо надати таке визначення поняття медіатор: фізична особа, яка внесена до Єдиного реєстру медіаторів України, тримачем якого є Міністерство юстиції України, або до реєстру медіаторів країни-члена Європейського Союзу.

До ключових питань впровадження медіації в Україні належить визначення сфери її застосування. Як зазначає Н.А. Мазаракі, особливістю правового регулювання медіації є поєднання державного, договірної регулювання, а також саморегулювання. Держава має встановлювати загальні принципи процедури медіації, визначати правовий статус суб'єктів та процесуально-правові наслідки застосування процедури медіації. Зі свого боку саморегулювнi організації медіаторів мають встановлювати корпоративні стандарти діяльності, кваліфікаційні вимоги до професійних медіаторів тощо. Учасники медіації шляхом укладання договорів про проведення медіації визначають свої права та обов'язки у процедурі медіації, строки та порядок проведення самої процедури. Таке диспозитивне поєднання дозволить забезпечити універсальність та гнучкість регулювання медіації разом із забезпеченням прав сторін медіації та третіх осіб шляхом встановлення імперативних начал [1, с. 31–32].

Оскільки медіація може застосовуватися до широкого кола спорів, то ми погоджуємось з можливістю і доцільністю саморегулювання окремих видів медіації. Проте вважаємо, що медіація у спорах, пов'язаних з порушенням тих чи інших нормативно закріплених прав, які сьогодні мають право розглядати лише суди, повинна мати чітке нормативне регулювання.

Проект Закону «Про медіацію» № 2480-1 від 09 квітня 2015 р. визначає у ст. 4 «Сфера застосування медіації», що медіація поширюється на будь-які конфлікти, передбачені цим Законом, у тому числі на цивільні, господарські, адміністративні, трудові, сімейні спори, а також справи щодо адміністративних правопорушень, кримінальні провадження у випадках, передбачених чинним законодавством [3].

Проект Закону «Про медіацію» № 3665 від 17 грудня 2015 р. у редакції від 26 лютого 2019 р. визначає у ст. «Сфера дії Закону» визначає, що медіація може застосовуватися у будь-яких конфліктах (спорах), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, передбаченого статтею 477 Кримінального процесуального кодексу України, та справах про адміністративні правопорушення [4].

Наведені положення проектів не визначають конкретного переліку справ, за якими проводиться процедура медіації. Вважаємо, що відсутність конкретики не сприятиме ефективному впровадженню та реалізації інституту медіації в Україні.

Пропонуємо передбачити у Законі України «Про медіацію» перелік спорів, за якими проведення медіації встановити обов'язковим. До цього переліку доцільно, на наш погляд, віднести такі спори: 1) цивільні – спори щодо спадкових прав; 2) сімейні – розірвання шлюбу, поділ майна подружжя,

визнання батьківства, заперечування батьківства, спори щодо участі у вихованні дитини, щодо визначення місця проживання дитини, спори щодо способів виконання обов'язків утримувати дитину та визначення розміру аліментів, участь у додаткових витратах на дитину, щодо обов'язку та розміру аліментів на утримання повнолітніх дітей, утримання одного з подружжя; 3) трудові – всі категорії спорів; 4) адміністративні – визнання незаконним звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди; 5) кримінальні – у справах приватного обвинувачення.

Ще одним ключовим питанням впровадження медіації в Україні є визначення форми та юридичної сили документа, який приймається за результатами медіації.

Проект Закону «Про медіацію» № 2480-1 від 09 квітня 2015 р. визначає у ст. 30 «Медіаційна угода» визначає, що за результатами медіації може бути укладена медіаційна угода. Водночас ця угода укладається у письмовій формі, підписується сторонами, медіатором, представниками та/або законними представниками сторін (за наявності); включає спільне рішення сторін щодо врегулювання конфлікту між ними та/або зобов'язання про форму та порядок усунення шкоди, завданої конфліктом; не повинна містити положень, що ведуть до порушення правових або етичних норм; підлягає обов'язковому виконанню у визначені нею строки; у разі невиконання стороною взятих на себе медіаційною угодою зобов'язань інша сторона має право звернутися до суду в установленому законодавством порядку [3].

Проект Закону «Про медіацію» № 3665 від 17 грудня 2015 р. у редакції від 26 лютого 2019 р. визначає у ст. 20 «Угода за результатами медіації», що угода за результатами медіації укладається у письмовій формі та підписується сторонами медіації; має містити спільне рішення сторін медіації про врегулювання конфлікту (спору) та є обов'язковою для виконання сторонами; у разі невиконання однією зі сторін медіації взятих на себе зобов'язань за цією угодою, інша сторона медіації має право звернутися до суду у встановленому законодавством порядку [4].

На наш погляд, обидва законопроекти не надають медіаційній угоді достатньої юридичної сили, що може значно зашкодити впровадженню інституту медіації в Україні, оскільки сторони не будуть зацікавлені у вирішенні спору шляхом медіації, а будуть намагатися вирішити спір одразу в суді.

Пропонуємо включити до Закону України «Про медіацію» такі положення: угода за результатами медіації укладається у письмовій формі, підписується сторонами та медіатором, скріплюється печаткою медіатора та вноситься до Єдиного реєстру угод за результатами медіації, тримачем якого є Міністерство юстиції України; кожна угода має окремий порядковий номер згідно з реєстром; номер, під яким угода зареєстрована, зазначається на бланку цієї угоди, що видається медіатором; угода за результатами медіації, проведеної медіатором країни – члена Європейського Союзу, вноситься до Єдиного реєстру угод за результатами медіації медіатором України на підставі домовленості; угода за результатами медіації є обов'язковою для виконання сторонами у визначені ним строки; у разі невиконання

стороною взятих на себе зобов'язань їх виконання провадиться в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Висновки. Отже, запропоновані положення до майбутнього Закону України «Про медіацію» сприятимуть, на наш погляд, швидкому та ефективному впровадженню цього способу позасудового врегулювання спорів у правничу практику України, а також стануть підґрунтям подальших наукових дискусій у цьому напрямі.

Література:

1. Мазаракі Н.А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні : автореф. дис. ... доктора юрид. наук. Київ, 2019. 40 с.
2. Виступ Голови Верховного Суду України Я. Романюка на XII позачерговому з'їзді суддів України 26 вересня 2014 року. URL: <https://ics.gov.ua/rsu/129784/> (дата звернення: 15.05.2019).
3. Про медіацію : Проект Закону України від 09 квітня 2015 р. № 2480-1. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54758 (дата звернення: 15.05.2019).
4. Про медіацію : Проект Закону України від 17 грудня 2015 р. № 3665. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 15.05.2019).
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19?find=1&text=%E4%E2%E0%E4%F6%FF%F2%E8> (дата звернення: 15.05.2019).

Babanin S. The questions of legislative regulation of mediation in Ukraine

Summary. The article is devoted to investigating the issues introduction the Institute of mediation in the legislation. It is considered the main provisions of the draft Law “On Mediation” No. 2480-1 of April 9, 2015 and No. 3665 of December 17, 2015, submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine. Offered a definition of mediation, mediator, mediation, the types of disputes for which the conduct mediation is appropriate to establish mandatory, according to the results of the mediation. So, while mediation should understand the out-of-court settlement of a dispute involving a neutral party – the mediator, by conducting negotiations with the parties to the dispute reaches the acceptance of these parties to a mutually beneficial solution for them. Mediator is a person included in the unified register of mediators in Ukraine, the holder of which is the Ministry of Justice, or in the register of mediators of a member of the European Union. The minimum age of a mediator in Ukraine, which can conduct the mediation on disputes relating to the infringement of those or other regulations enshrined rights, set in twenty-five years, as well as to predict the binding presence of his higher law education and experience of professional activity in the field of the rights of at least three years. The Law of Ukraine «About mediation» advisable to predict the list of disputes in which mediation set binding. In addition it is advisable to accept a deal based on the results of the mediation required for the performance of the parties in identifying him. In the case of non-fulfillment by a party of its obligations to provide for their implementation in the manner prescribed by the Law of Ukraine “On Enforcement Proceedings”.

Key words: mediation, mediator, the scope of application of mediation, agreement on the results of mediation, out-of-court dispute resolution.